

ویژه کارکنان شهرداری‌ها، دهیاری‌ها و شوراهای اسلامی شهر و روستا

رابطه طرح‌های شهری با سیاست‌ها و طرح‌های فرادست

نقش برنامه‌ها و طرح‌های ملی در طرح‌های توسعه شهری

از آنجا که سیاست‌های شهرنشینی اغلب با سایر سیاست‌های اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی در برنامه کلان ارتباطی نزدیک دارند، همواره در اغلب برنامه‌ریزی‌های سطح ملی؛ اهداف، استراتژی‌ها و سیاست‌های شهرنشینی نیز مورد توجه هستند.

برنامه‌ریزی در سطح ملی به دو صورت (برنامه‌ریزی فضایی و یا بخشی) از طریق برش منطقه‌ای و یا برنامه‌های استانی با مقوله‌ی شهر در ارتباط قرار می‌گیرند.

از اسناد بالادستی مهم در این زمینه، طرح کالبدی ملی و برنامه آمایش سرزمین هستند.

رابطه برنامه‌ریزی شهری با طرح کالبدی ملی و آمایش سرزمین

به‌طور کلی یکی از دلایل ناموفق بودن طرح‌های شهری در ایران ضعف برقراری نظام سلسله مراتبی طرح‌ها و ارتباط میان طرح‌های شهری با طرح‌های فرادست (ملی و منطقه‌ای)، است.

چراکه محل استقرار شهرها و مراکز جمعیت آینده، با توجه به عوامل محدودکننده‌ای چون کمبود منابع آب و استفاده گوناگون از زمین، با رعایت اولویت برای مصارف کشاورزی، از طریق تهیه طرح کالبدی ملی توسط وزارت راه و شهرسازی و طرح آمایش سرزمین توسط سازمان برنامه و بودجه، معین می‌شوند.

طرح کالبدی ملی ایران در دهه ۱۳۷۰ در معاونت شهرسازی و معماری (وزارت راه و شهرسازی) و در چارچوب برنامه ایران ۱۴۰۰ آغاز شد و در سال ۱۳۷۵، مطالعات این طرح پایان یافت.

از جمله اهداف کلی طرح کالبدی ملی، مدیریت خردمندان سرزمین (فضا) است. برای پاسخگویی به این هدف کلی، سه هدف مشخص به شرح زیر تعریف شده است:

- ۱- بررسی تناسب زمین‌ها برای گسترش آینده شهرهای کنونی و ایجاد شهرها و شهرک‌های جدید.
- ۲- پیشنهاد شبکه شهری آینده کشور یعنی اندازه شهرها، چگونگی استقرار آن‌ها در پهنه کشور و سلسله مراتب میان شهرها به منظور تسهیل مدیریت سرزمین و امر خدمات‌رسانی به مردم.
- ۳- منطقه بندی (زونینگ) سراسر سرزمین به معنای تعیین کاربری‌های مطلوب زمین‌های کشور و مقررات تفکیک و ساخت‌وساز در هر یک از آن‌ها.

تدوین طرح آمایش سرزمین نیز(در مقیاس ملی و استانی)، و اثرگذاری آن‌ها در توسعه و رشد اجتماعی- اقتصادی مناطق و موقعیت هر یک از آن‌ها در نظام توزیع جمعیت، فعالیت‌ها اجتناب‌ناپذیر و توجه به سیاست‌های آن ضرورت تام دارد.

طبق تعریف "آمایش سرزمین طبق ضوابطی با نگرش بازده پایدار و درخور، برحسب توان و استعداد کیفی و کمی سرزمین برای استفاده‌های مختلف انسان در سرزمین، به تعیین نوع کاربری از سرزمین می‌پردازد. بنابراین از هدر رفتگی منابع طبیعی و ضایع شدن محیط‌زیست و در نتیجه از فقر انسانی که روی زمین کار می‌کند، می‌کاهد."

مرکز ملی آمایش سرزمین نیز آمایش سرزمین را به شرح زیر توصیف نموده است(۱۳۸۵): تنظیم کنش متقابل بین عوامل انسانی و عوامل محیطی به منظور ایجاد سازمان سرزمینی مبتنی بر بهره‌گیری بهینه از استعدادهای انسانی و محیطی، آمایش سرزمین نامیده می‌شود. آمایش سرزمین در چارچوب اصول مصوب، از طریق افزایش کارایی و بازدهی اقتصادی، گسترش عدالت اجتماعی، رفع فقر و محرومیت و برقراری تعادل و توازن در برخورداری از سطح معقول توسعه و رفاه در نقاط و مناطق جغرافیایی، ایجاد نظام کاربری اراضی متناسب با اهداف توسعه متعادل و حفظ محیط‌زیست، ایجاد و تحکیم پیوندهای اقتصادی درون و برون منطقه‌ای و هماهنگ‌سازی تأثیرات فضایی- مکانی سیاست‌های بخشی و سیاست‌های توسعه مناطق و محورهای خاص به‌گونه‌ای عمل می‌کند که بتواند اهداف چشم‌انداز بلندمدت توسعه کشور و مدیریت یکپارچه سرزمینی را محقق سازد.

طرح آمایش سرزمین، برای شهرهای کشور سلسله مراتبی را در نظر گرفته است تا بدین گونه، سیاست‌های مهار و کنترل رشد پایتخت و چگونگی رشد و توسعه شهرهای اول مناطق (شهرهای بزرگ)، شهرهای متوسط و شهرهای کوچک را مورد توجه قرار دهد. برای هر یک از این رده‌ها، خط‌مشی‌های هدایت‌کننده‌ای در نظر گرفته می‌شود.

اهداف کلی طرح آمایش سرزمین در رابطه با جامعه شهری عبارت است از:

" برقراری سلسله مراتب مناسب در سطح‌بندی شهرها.

تعیین حد توسعه‌پذیری شهرها با توجه به مقیاس مطلوب شهرهای فعلی (کنونی)

در آینده که متناسب با امکانات زیر بنایی، محدودیت‌های منابع آب، نیازهای توسعه صنعتی و میزان خدمات‌دهی در نظر گرفته می‌شود.

ایفای نقش هدایت در روند توسعه منطقه‌ای از طریق ترکیب با محورهای توسعه و ایجاد یک شبکه شهری منسجم. حمایت‌های لازم از جامعه روستایی تحت پوشش و پشتیبانی لازم برای توسعه کشاورزی و بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی منطقه در فعالیت‌های تولیدی.

تأمین و گسترش تجهیزات خدماتی در مقیاس ملی."

سند آمایش سرزمین دارای سه برش ملی، منطقه‌ای و استانی در مرحله مطالعات و تدوین طرح است که پس از تکمیل در سطح منطقه‌ای و ملی به مرحله اجرا گذاشته می‌شود.

این سند پایه‌ای برای برنامه‌ها و طرح‌های مطالعاتی استان‌ها و در سطح کلان ملی قرار می‌گیرد. از آنجا که سند آمایش سرزمین به‌عنوان سند بالادستی، و به‌عنوان الگوی تهیه و تدوین برنامه‌های توسعه پنج‌ساله و سایر برنامه‌های توسعه‌ای کشور به شمار می‌رود، نظام برنامه‌ریزی بدنبال ایجاد مدلی است که بر اساس آن بین سندهای آمایش سرزمین و طرح‌های عمرانی و توسعه‌ای به‌ویژه طرح‌های توسعه شهری ارتباط معناداری ایجاد نماید.

مسئله‌ای که در همین زمینه باید توجه داشت، مطابق کردن طرح‌های جامع با خطوط طرح آمایش سرزمین است. از آنجا که طرح آمایش در صورت تصویب، لازم‌الاجرا خواهد بود و برای بسیاری از شهرهای کشور، خطوط و ابعاد معینی را در فعالیت‌های اقتصادی و میزان جمعیت ارائه می‌کند، رعایت ضوابط پیشنهادی طرح آمایش برای تهیه طرح‌های دیگر از جمله طرح‌های منطقه‌ای و محلی الزامی است و در بعضی موارد ضوابط پیشنهادی طرح آمایش باید با توجه به واقعیات محلی مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

علاوه بر طرح کالبدی و آمایش سرزمین، طرح‌های که به‌صورت موضوعی هم تهیه می‌شود قابل توجه و تأثیرگذار هستند. به‌عنوان نمونه می‌توان به طرح جامع حمل‌ونقل کشور اشاره کرد، که از حیث تأثیرگذاری بر روی خطوط ارتباطی برون‌شهری و نیز پایانه‌های مسافر و بار شهر مهم است.

طرح جامع حمل‌ونقل کشور مطالعاتی برای تهیه و تدوین برنامه‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت در زمینه توسعه، ساخت و افزایش بهره‌وری زیرساخت‌ها، تسهیلات و تجهیزات حمل‌ونقل برون‌شهری کشور است که با بررسی یکپارچه و هماهنگ تمامی شیوه‌های حمل‌ونقل مسافر و بار، نقشه راهی برای توسعه متوازن و هدفمند زیرساخت‌های حمل‌ونقل کشور فراهم می‌نماید به‌طوری‌که بدون این نقشه راه توسعه متوازن، یکپارچه و هماهنگ نظام حمل‌ونقل کشور امکان‌پذیر نیست. لذا این طرح به‌عنوان یک سند بالادستی جهت تهیه و تدوین برنامه‌ها و اقدامات هریک از زیر بخش‌های جاده‌ای، ریلی، دریایی و هوایی به‌صورت هماهنگ در جهت دستیابی به اهداف قانون برنامه توسعه است.

